

HET GEVAARLIJKE BOEK VAN
ZIENER-PSYCHOOT **WOUTER KUSTERS**

*‘Wie blijft
doordenken,
zal doordraaien.
Zo is het ook
met mij gebeurd’*

Wie wil weten wat waanzin is, grijpt doorgaans terug naar de psychologie. Wouter Kusters zet die boeken opzij. ‘Ik wil de waanzinnige bevrijden uit het armzalige terrein van de psychiatrie.’ Met gevaar voor de eigen geestelijke gezondheid duikt hij de filosofie in.

Ann-Sofie Dekeyser, foto's An-Sofie Kesteleyn

'Het is waar! – nerveus – verschrikkelijk bloednerveus was ik, en ben ik nog steeds; maar waarom houden jullie vol dat ik krankzinnig ben? De ziekte had mijn zintuigen aangescherpt – niet verwoest – niet afgestompt. Vooral mijn gehoor was bijzonder scherp. Ik hoorde alles in de hemel en in de aarde. Ik heb ook veel in de hel gehoord. Hoe zou ik dan gek kunnen zijn?'

UIT 'THE TELL-TALE HEART'
VAN EDGAR ALLAN POE

Wouter Kusters heeft een gevaarlijk boek geschreven. Misschien niet voor de lezer – alhoewel. Toch zeker voor de auteur. De Nederlandse doctor in de taalkunde en filosoof beseft het zelf. Hij noemt zijn *Filosofie van de waanzin* een paradoxaal project. 'In het boek leg ik uit wat waanzin is, daarvoor gebruik ik de filosofie. Tegelijk zijn de middelen om het thema van mijn werk te begrijpen, de middelen om in het thema te verzinken. Filosofie verheldert waanzin, maar filosofie leidt ook tot waanzin. Wie blijft doordenken, zal doordraaien. Zo is het ook met mij gebeurd.'

Er was een tijd dat Kusters een ziener zou worden genoemd. Een orakel, een sjamaan, een nar. Of misschien wel een Mozes die een verschijning ziet. Maar hij leeft niet bij de Grieken, in een oude Noord-Aziatische cultuur, of aan een middeleeuws hof. Laat staan in een herschreven versie van de Bijbel. Hij leeft in het nu en in het Nederlandse Schoonhoven, daarom komen zijn inzichten niet voort uit visioenen, maar uit wanen. En zijn zijn voorspellende woorden geen profetieën, maar wartaal. Daarom is hij geen ziener, maar een psychoot. Daarom moet hij de rest van zijn leven antipsychotica slikken.

'Na mijn tweede psychose zei de psychiater dat het nu wel bewezen was dat ik mijn leven lang gestoord zou zijn. Dat ik voor altijd aan de medicatie moest. Dat 100 procent van de mensen die binnen de twee jaar stopt met pillen, hervalt. Tja. In de inrichting moest ik die pillen innemen. Men zegt wel dat men niet aan dwangmedicatie doet in de psychiatrie, maar als ik niet slikte, mocht ik de isoleer cel niet uit. Ik beweer niet dat medicatie niet werkt, door de antipsychotica nemen je wanen

inderdaad af. Je bewustzijn vernauwt. Die pillen bestrijden niet je psychose, ze bestrijden je hele persoon.' Kusters slikt al ruim zes jaar niets meer.

De manier waarop onze maatschappij omgaat met waanzinnigen, is ambigu. Enerzijds houden we graag vast aan het romantische ideaal van de geniale gek – de zanger met een hoek af, de kunstenaar die raar doet. Anderzijds laten we de waanzinnigen (al dan niet gedwongen) opnemen in een inrichting die hen uit onze buurt houdt. Kusters onderzoekt dat spanningsveld. 'Wat is het verschil tussen iemand in een psychose die een boodschap uitdraagt die door de rest van de wereld niet begrepen wordt en een kunstenaar die een heel diepzinnig, ingewikkeld werk maakt dat niemand begrijpt? Allebei laten ze hun worsteling met de wereld zien.'

De afwijking voorbij

'Waanzin wordt meestal niet begrepen. Of er wordt alleen naar gekeken vanuit het perspectief van de psychiater. Die herwaardeert de ervaringen van iemand in een psychose als "verkeerd", als een afwijking. Vanaf de jaren 50 zijn er allerlei medicijnen

ontwikkeld om waanzin te onderdrukken. Het medische discours heeft de waanzin geclaimd. In dat discours zijn psychoses niets anders dan symptomen zonder betekenis. In de waanzin verkeer je in een soort gespiegelde wereld die angstaanjagend kan zijn, maar evengoed geheimzinnig, betekenisvol en aantrekkelijk. Dat wordt allemaal veilig weggestopt achter psychiatrische labels. Ik wil de waanzinnige bevrijden uit het armzalige terrein van de neurobiologische psychiatrie en haar vooroordelen.'

Tijdens zijn studententijd, in de zomer van 1987, verbleef Kusters drie maanden onder dwang in een psychiatrische inrichting. 'Ik heb achteraf de rapporten over mij ingekeken. Daarin staat alleen maar: "Wouter Kusters heeft zijn pillen genomen", "nog steeds bewustzijnsvernauwing", "reageert primitief". De psychiater en verplegers controleerden twee dingen: wat is de input van medicatie en wat is de output in termen van gedrag? Ze observeerden mij, analyseerden wat ik deed, hoorden wat ik zei, maar luisterden niet inhoudelijk. Alles wat ik zei of deed, werd gezien als een symptoom van een ziekte. Een ziek orgaan behandel je, daar praat je niet tegen. De psychotische wereld wordt al van bij de psychiater ontkend, alsof dat onmogelijk een wereld met betekenis kan zijn. Terwijl iemand die zo'n inrichting binnenkomt, juist vol zit met betekenis.'

Waarom de psychoot zo vaak misbegrepen wordt? Kusters ziet taal als een van de grote oorzaken. 'Een psychotische wereld is zo veelomvattend, zo intens, dat die zeer moeilijk in woorden uit te drukken is.' Toch een poging? 'Er zit een moment in van extase, een gevoel dat je alles begrijpt. Alsof je voorheen door

'Wat is het verschil tussen iemand in een psychose die een boodschap uitdraagt die niet begrepen wordt en een kunstenaar die een werk maakt dat niemand begrijpt?'

'Ik definieer de psychose als de uitdrukking van het verlangen naar oneindigheid in een wereld die zichzelf als eindig definieert. Dat contact met de waanzin wens ik iedereen toe'

een caleidoscoop hebt gekeken en alleen maar fragmenten van de wereld zag. Ineens krijg je een alomvattend inzicht en zie je het geheel buiten je. Daarin zit een raakvlak met mystiek. Er zijn parallellen tussen een mystiek proces, of een religieuze ervaring, en een psychose. De psychoticus is een collega van de mysticus, de filosoof en de kunstenaar. De waanzinnige is een van de spelers die meedoen bij de interpretatie van het mysterie.'

Kusters wijst erop dat zijn visie helemaal niet strookt met die van onze cultuur, 'daar is de waanzinnige geen collega van de kunstenaar, maar iemand die mislukt is, die is overvallen door ziekte en gebrekkigheid.'

'Waanzin hoort thuis tussen bijzondere ervaringen van wijsheid, mystiek en creativiteit. Niet tussen de suikerziektes en gebroken benen', schrijft hij. 'Wanneer een arts een gebroken been splakt, is de relatie tussen diagnose, behandelwijze en resultaat duidelijk. Wanneer iemand denkt dat hij persoonlijk door de president van Amerika wordt aangesproken, en vervolgens wordt zijn neurotransmitteroverdracht bijgestuurd, dan is de behandeling misschien geslaagd, maar blijft de patiënt onbegrepen.'

Kusters pleit ervoor om de psychoot zich te laten ontplooiën in zijn eigen toestand. 'Wanneer hij in een staat van dierlijkheid is, behandel hem dan liefdevol als een huisdier, sluit hem niet op. Wanneer hij onbegrijpelijke taal uitslaat, benader hem dan als iemand die een vreemde taal spreekt.'

De hiërarchie van rijstkorrels

27 jaar geleden stapt een man met een volle boodschappentas in de hand een Nederlandse buurtsupermarkt binnen via de uitgang. Hij worstelt zich door de mensenrij aan de kassa naar de rekken. De spullen uit zijn tas zet hij een voor een op de schappen. Hij opent een pak rijst. De rijstkorrels vallen op de grond, hij verfrommelt de verpakking. Hij probeert de verpakking in de rijst te stoppen. Hij is bezig met een experiment. Hij wil de hiërarchie ontregelen, de stroom mensen en levensmiddelen omkeren. De energie van de wereld omdraaien. Niet veel later

wordt Wouter Kusters voor de eerste keer opgenomen.

Volgens Kusters is een mens in de waanzin eigenlijk bezig op een ongecontroleerde, associatieve, wilde manier met het oplossen van de meest fundamentele vragen van het bestaan. 'Hij wil weten waar het om draait, wat de zin is van het leven. Dergelijke vragen moeten niet worden ontkend, maar doordacht, niet gesmoord, maar doorleefd.'

Waanzin en filosofie hebben alles met elkaar te maken, is het uitgangspunt van Kusters' boek. 'De discussies in de achterkamers van de academische filosofie lijken in vorm, inhoud én vooral in "wereldvreemdheid" op de dialogen of monologen uit de rookkamers van de psychiatrische inrichting.'

De idee van omkering is niet exclusief van Kusters of van waanzinnigen. Ook grote namen als Freud en Lacan bespraken het. Filosofen tobben al jaren over de vraag hoe we eigenlijk van onszelf weten dat we wakker zijn en niet dromen. En waarom een droom niet echt is, maar wakker zijn wel. Een ander bekend probleem in de filosofie is de kwestie: bestaan er wel andere mensen, of zijn het onbezielde, robotachtige wezens? Hoe weet je dat anderen net als jijzelf een bewustzijn hebben? En bestaat er zoiets als vrije wil, of worden wij geleid?

'Interessante academische vraagstukken waarmee filosofen doorgaans op een gecontroleerde, gekanaliseerde manier omgaan. Maar wie blijft doorfilosoferen – niet alleen tijdens een college, maar ook terwijl

hij aan het koken is – wordt uit het dagelijkse leven getild. Dat is wat er met de psychoot aan de hand is. Men denkt altijd dat een waanzinnige niet meer goed nadenkt. Maar het omgekeerde is waar; hij denkt te veel na. Hyperreflexie heet dat. Als je continu nadenkt over de grond van je bestaan en de pijlers van de wereld, worden dat feitelijke problemen.'

Incommunicado

Dat werd pijnlijk duidelijk in 2007. Twintig jaar en een maand na zijn eerste psychose belandde Wouter Kusters wederom in de isoleer cel. In 2004 had hij zijn baan aan de universiteit opgezegd om opnieuw te studeren; filosofie dit keer. Het was zijn bachelorscriptie die zijn psychose aanzwengelde, zegt hij zelf. 'Ik had in sneltreinvaart een scriptie geschreven over tijdservaring. Terwijl ik op mijn cijfer wachtte, ging ik de waanzin in. Met Charles Taylor in mijn hoofd, de filosoof die stelt dat we in een onchristelijke tijd leven, waarin we zelf bepalen wat goed en kwaad is. Toch moet er volgens Taylor een moraal bestaan die niet relatief is, niet onderhandelbaar. Op zich een interessant filosofisch idee waarvan een mens niet gek hoeft te worden, maar het mengde zich met mijn relationele strubbelingen en mijn cannabisgebruik.'

Kusters begreep zijn omgeving niet meer en zijn omgeving begreep hem niet meer. Uit schrik dat hij niet meer voor zichzelf kon zorgen, lieten ze hem opnieuw gedwongen opnemen. Hij at amper, sliep slecht en er was gevaar voor 'sociale zelfbeschadiging'.

Het was een uiterst verwarrende periode. De psychiater en verplegers kenden Kusters al van zijn boeken (in 2005 werd hij voor zijn werk *Pure waanzin* bekroond met de Socrates Wisselbeker voor het beste filosofieboek) en interviews op radio en tv. ‘Sommigen vroegen zelfs een handtekening. Het was heel vreemd. Ik wist precies wat een psychose was – ik had het jaren bestudeerd, zat er middenin en kon er toch niet uit.’

‘Ik was doorgeschoten’, vertelt Kusters. ‘Het kantelpunt voorbij. De grote verleiding van de waanzin is dat er wordt gevraagd wat in je omgaat. Je wordt verleid om te praten over wat je bezighoudt, waardoor je jezelf dreigt te verliezen in stellige uitspraken over wat er precies gaande is. Je doet allerlei symbolische en poëtische uitspraken om het te proberen uit te leggen en je raakt verstrikt in je wanen, zodanig dat je er zelf in gaat geloven. Je laat je meeslepen.’ Kusters geeft toe dat er geen communicatie meer met hem mogelijk was.

‘Aids makelijk’

Niet dat hij niet begreep wat ze van hem vroegen. ‘Ik hoorde de psychiater: “we proberen hem te vragen of hij nog weet waar hij woont en dat hij moet eten”. Maar dat waren zulke ontzettend irrelevante, onzinnige vragen. Terwijl ik dus wel bezig was met het oplossen van de kosmos. Ik wist wat de banale betekenis van die vragen was, maar er zat zoveel meer in. Al die verschillende lagen flitsten tegelijk door mijn hoofd en ik reageerde op een manier die men associatief noemt. Zogenaamd wartaal.’

Het is al eerder gezegd: taal is een groot obstakel in de communicatie met een waanzinnige. Die denkt wel volgens een consistente logica, maar het is zijn eigen logica. De conventies zijn ontregeld, de betekenis staat niet meer vast. Zoals die keer in de isoleercel toen Kusters een maaltijd voorgeschoteld kreeg. ‘Eet smakelijk’, had een verpleegster gezegd. Het was voor hem een enorme opluchting. Kusters was er al een tijdje van overtuigd dat hij aids had. Een overtuiging die werd versterkt doordat men zei dat hij ziek was en doordat er geregeld bloed van hem werd afgenomen. De ‘eet smakelijk’ werd voor hem ‘aids makelijk’. ‘Ineens begreep ik het. Aids was geen ziekte, aids was “makelijk” of maakbaar. Aids bestond dus helemaal niet.’

Kusters creëerde een eigen filosofie en

poëtica. ‘Ik had een manier van spreken ontwikkeld die ik uitdroeg als een messias. Ik had me niet alleen gehecht aan mijn wanen, maar wou er ook gebruik van maken. In een psychose worden gedachten waarnemingen en omgekeerd. Ik merkte dat ik inzicht had in het absolute. Ik stond in direct contact met Nietzsche en voerde de strijd tussen goed en kwaad. Zoiets kan bijvoorbeeld doordat je een gesprek voert en er enkele woorden worden gezegd die vanwege hun klank een negatieve lading hebben. Oe-klanken of woonden met een harde “g” associeer je met iets negatiefs. Net op dat moment komt iemand binnen, ja, dan is dat de duivel. Dat weet je en daar reageer je op. Dan schreeuw je dat hij moet oprotten. In de psychiatrie denken ze dan: “hij hoort stemmen of hij heeft visuele hallucinaties”. Maar ze hebben er geen benul van wat hallucinaties zijn.’

Na de performance

Het begon onschuldig. Kusters haalde de draadjes uit de boxen van zijn Kenwood-muziekinstallatie en wisselde ze om. Het rode draadje ging in de zwarte ingang en het zwarte draadje in de rode ingang. ‘Ik maakte de muziek binnenstebuiten. Ik hoorde ook echt de achterkant van het geluid, dacht ik. Ik had positief en negatief omgedraaid. Ineens dacht ik dat ik alle natuurkundige theorieën begreep en een groot geheim had ontdekt. Ik kon ingrijpen in de kern van het bestaan. De psychose was de waarheid. Ik had invloed op kerncentrales. Ik had contact met Pyongyang in Noord-Korea. Via mijn Nokia. Noord-Korea, Nokia, NK. Het kon ook met Kenia, via Kenwood. Door mijn magische spreken kon ik

‘Ik kon ingrijpen in de kern van het bestaan. Ik had invloed op kerncentrales. Ik had contact met Noord-Korea. Via mijn Nokia. Noord-Korea, Nokia, NK. Het kon ook met Kenia, via Kenwood’

de werkelijkheid beïnvloeden. Die gedachte zit ook in de filosofie; dat taal onze werkelijkheid bepaalt. Ik dacht dat ik gewoon een hogere fase had bereikt.’

Toen Kusters net was opgenomen, ‘speelde’ hij met de elektrische deur in de instelling. Die ging automatisch open en dicht, werd bediend vanuit de receptie om mensen binnen te laten. Hij liet zien dat hij die kon tegenhouden, dat hij elektriciteit kon weerstaan. Zij vonden alleen maar dat hij de orde verstoorde. Maar hij kon natuurwetten breken. ‘Dat idee heeft de psychoticus; dat hij boven de wet staat. Dat hij iedere wet kan deconstrueren.’

‘Iemand die waanzinnig is, lijkt op zo’n moment heel erg op een performancekunstenaar’, vertelt Kusters. ‘Die zou dat ook kunnen doen met die deur, om het publiek duidelijk te maken hoe hij over de wereld denkt. Met de nodige blabla erbij in een brochure die het geheel legitimeert. Waar is de grens? Hoe kan het dat zo’n kunstenaar na de performance stopt en weer in de normaliteit zit? En hoe kan het dat de waanzinnige op dat moment zo in die waan zit dat hij er niet meer uit komt? Dat blijft voor mij een raadsel.’

Glorie halleluja

Als een filosofische bachelorscriptie kan aanzetten tot zulke wanen, is Kusters dan niet bang wat er met hem zal gebeuren nu zijn 758 bladzijden tellende opus magnum over de filosofie van de waanzin uit is? ‘Waanzin is niet iets wat je moet vermijden.’

Het lijkt alsof u uw psychoses omarmt.

Romantiseert u het lijden aan waanzin niet?

‘Nee, als ik mijn psychoses zou omarmen, zou ik ernaar terug willen, om die ervaring nog eens op dezelfde manier te beleven. Dat is niet het geval. Ik raad niemand een psychose aan. Ik raad wel iedereen aan om zich te verdiepen in de dingen die hij daarin meemaakt, in die thema’s. Aan het begin van een psychose, zeker een manische, is er een fase waarin je heel erg “het zijn” bejubelt, je raakt in verrukking door de openbaring, het is een en al glorie halleluja en creativiteit wat de klok slaat. Maar na die fase komt meteen het besef dat daarachter eigenlijk niets schuilt, dat niets blijvend is. Dat er niets is en dat je zelf niet bestaat.’

‘Angst zonder object, zo spreekt de psychiatrie daarover. Het wordt gezien als een neveneffect van de hersenen dat je kunt omzeilen met

angstremmers. Maar ik denk dat je door die angst heen kunt. Het zijn doodservaringen, je weet niet of je leeft of dood bent, en dat is natuurlijk niet positief. Maar je kunt het ook zo stellen: in een psychose is de alledaagsheid verdwenen. De psychose is een vergroting van het bewustzijn. Ik verlang dus niet terug naar de psychose, maar wel naar die onderliggende gevoelens van kracht en energie, naar die impuls, dat moment van inzicht, of hoe je

het ook noemt. Dat heb ik nog steeds en daar is niets mis mee. Ik definieer de psychose als de uitdrukking van het verlangen naar oneindigheid in een wereld die zichzelf als eindig definieert. Ik denk dat mensen een oneindig verlangen hebben, maar dat is begrensd tijdens onze opvoeding. Nuttig voor het functioneren van onze maatschappij, maar verlies alsjeblieft dat verlangen niet. Dat contact met de waanzin wens ik iedereen toe.’

‘Normaliteit is zelfbedrog, waanzin is een alternatieve vorm van zelfbedrog. Het voordeel van normaliteit boven waanzin is dat je de normale waanzin kunt delen met vele anderen’

U laat het klinken alsof waanzin een keuze is. In hoeverre is dat het geval?

‘Vanzelfsprekend zit er een actief element in. Als een waanzinnige iets denkt of zegt, doet hij dat actief, omdat hij iets wil. Hij zegt niet iets omdat hij door zijn hersenen wordt gedwongen en zijn mond beweegt als die van een marionet. Men gaat er maar vanuit dat een psychoot een zielig passief wezen is. Maar als een psychose het verlangen naar oneindigheid is, dan is dat streven actief. De psychoot denkt dat hij de koningsweg van de mystiek bewandelt, uiteindelijk blijkt het een solitaire dwaalweg te zijn.’

Is waanzin zelfbedrog?

‘Ja, maar niet-waanzin is ook zelfbedrog. De waanzinnige en de zogenaamd normale leven allebei in een leugen waarin stellingen en zekerheden zijn ingebouwd. Het is een manier om je af te grenzen van de oneindige mogelijkheden van wat waar is en wat niet. Alleen valt het in de waanzin meer op, omdat het absurde uitspraken zijn, en in ons normale leven gaan we ervan uit dat onze symbolen en ideeën over abstracte begrippen wel met de realiteit verbonden zijn.’

‘Het voordeel van normaliteit boven waanzin is dat je de normale waanzin kunt delen met vele anderen. Dat geeft een gevoel van vertrouwen en geborgenheid. Je zit met z’n allen in het narrenschip. Terwijl de waanzinnige nar alleen in zijn bootje zit, dat is moeilijker roeien. Hij moet constant de hele kosmos uitvinden. In het normale kun je dat uitbesteden.’

‘Gelovigen geloven in een god, dat geeft hen zekerheid. En hoe het allemaal precies zit, dat laten ze over aan priesters en theologen. Atheïsten laten het denken over hoe alles in elkaar zit ook aan anderen over. Wetenschappers zeggen dat morgen de zon ook weer opgaat, dat het grillige beheersbaar is, dat er voorspelbaarheid is. Dat stelt hen gerust. Het is niet dat degene die normaal is, zichzelf niet bedriegt. Normaliteit is zelfbedrog, waanzin is een alternatieve vorm van zelfbedrog.’

‘Filosofie van de waanzin’ is verschenen bij Uitgeverij Lemniscaat.